

تأثیر کارایی بازارها بر تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای منتخب

*ابوالفضل شاه‌آبادی^۱، طیبه صفات^۲، علی مرادی^۳

۱. استاد گروه اقتصاد دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی، تهران، ایران

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، ایران

(دریافت: ۱۳۹۹/۵/۱۰ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۵)

The Effect of Markets Efficiency on Economic Resiliency in Selected Countries

*Abolfazl Shahabadi¹, Tayebeh Sefat², Ali Moradi³

1. Professor of Economics, Faculty of Economic and Social Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran

2. M.A. in Business Administration, Department of Management, E-Campus Branch, Islamic Azad University, Iran

3. M.A. of Economics, Arak Branch, Islamic Azad University, Iran

(Received: 31/July/2020

Accepted: 26/Oct/2020)

Original Article

مقاله پژوهشی

Abstract:

The globalization of the economy, the increase in the volume of international investment, and the openness of trade have opened the door of countries to the foreign shocks and it has increased the negative effects of these shocks on economic growth. Therefore, increasing economic resilience to counteract the negative effects of these shocks has become a policy priority in different countries, and in the meantime, identifying the factors affecting economic resilience can help policymakers to make the right policies. Therefore, the present study attempted to investigate the impact of goods market efficiency, labor market efficiency and financial market efficiency on economic resilience in two groups of developing and developed selected countries during the period 2014-2018. For this purpose, the research model is estimated using panel data approach and generalized moment method separately for the two groups of selected countries. The results showed that the effect of goods market efficiency, labor market efficiency and financial market efficiency on economic resilience in both groups of selected countries is positive and significant. However, the estimated coefficient of goods market efficiency and labor market efficiency in developing selected countries and the estimated coefficient of financial market efficiency in developed selected countries have been higher. Also, the impact of control variables of institutional quality and innovation on economic resilience in both groups of selected countries is positive and significant

Keywords: Economic Resiliency, Goods Market Efficiency, Labor Market Efficiency, Financial Market Efficiency.

JEL: O40, D24, C33.

چکیده:

جهانی شدن اقتصاد، افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی و بازبودن تجاری، درهای اقتصاد کشورها را به روی تکانه‌های خارجی گشوده و احتمال بروز تأثیرات منفی این تکانه‌ها بر رشد اقتصادی را افزایش داده است. از این‌رو، افزایش تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای مختلف به یک اولویت سیاست‌گذاری برای مقابله با آثار منفی ناشی از این تکانه‌ها تبدیل شده و تعیین عوامل مؤثر بر تاب‌آوری می‌تواند به سیاست‌گذاران در اتخاذ سیاست‌های درست کمک نماید. بنابراین تحقیق حاضر به بررسی تأثیر کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار و کارایی بازار مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در دو گروه از کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸ پرداخته است. برای این منظور، مدل تحقیق با رویکرد داده‌های تابلویی و به روش گشتاورهای تعمیم یافته در دو حالت به تفکیک دو گروه از کشورهای منتخب برآورد گردیده است. نتایج نشان داد، کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار و کارایی بازار مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب تأثیر مثبت و معناداری دارد. اما ضریب تخمینی کارایی بازار کالا و کارایی بازار کار در کشورهای در حال توسعه و ضریب تخمینی کارایی بازار مالی در کشورهای منتخب توسعه یافته بزرگ‌تر بوده است. همچنین تأثیر متغیرهای کنترلی کیفیت نهادی و نوآوری بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است.

واژه‌های کلیدی: تاب‌آوری اقتصادی، کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار، کارایی بازار مالی.

طبقه‌بندی JEL: O40، D24، C33.

۱- مقدمه

مخاطرات، تنش‌ها و بحران‌های مالی و اقتصادی در طی نیم قرن گذشته در جهان افزایش یافته است. اما بسیاری از این بحران‌ها لزوماً از شرایط منفی و ضعف ناشی نمی‌شوند. بلکه، عدم امکان پیگیری مسئله رشد و توسعه اقتصادی بدون پایبندی به نوآوری و حرکت به سوی اقتصاد دانش‌بنیان سبب رهایی از وابستگی‌ها به مسیر و خروج از وضعیت‌های تعادلی قدیمی شده و نظام‌های اقتصادی را به صورت ذاتی و دائمی در معرض تکانه‌ها و بحران‌های با ماهیت جدید -علاوه بر بحران‌های پیشین- قرار داده است (پیغامی و منصور، ۱۳۹۳: ۹۰). اصطلاح تاب‌آوری اقتصادی^۱ که حاصل مطالعات انجام شده پیرامون مخاطرات، تنش‌ها و بحران‌های مالی و اقتصادی پیش روی کشورها و برنامه‌ریزی برای کنترل و مدیریت آنهاست؛ به توانایی سیاستی یک اقتصاد برای مقاومت در برابر تکانه و میزان بازیابی پس از تکانه اشاره دارد که بر اساس آن، زیرسیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، حکمرانی، فناوری و زیست محیطی کشورها باید به گونه‌ای طراحی شوند که مخاطرات درونی و بیرونی را جذب و با حفظ ثبات بتوانند کارکردهای خود را با محیط بسیار متحول و متغیر بیرونی انطباق دهند (هالگات^۲، ۲۰۱۴: ۴) تا فرایند نیل به رشد و توسعه اقتصادی و افزایش رفاه اجتماعی تسریع و تسهیل گردد. از این‌رو، بررسی و تعیین عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی به‌منظور امکان سیاست‌گذاری در جهت تقویت موارد بسط‌دهنده و رفع موارد بازدارنده از اهمیت و ضرورت بالایی در مباحث اقتصادی برخوردار شده است.

از سویی، نظریه‌های تاب‌آوری و نتایج مطالعات تجربی خارجی مانند گیانموئا و ریوس^۳ (۲۰۱۸) و جالس و همکاران^۴ (۲۰۱۸) نشان داده کارایی بازارها از عوامل مؤثر بر تخصیص بهینه منابع و افزایش تاب‌آوری اقتصاد است. زیرا، افزایش کارایی بازارها اعم از بازار کالا^۵، بازار نیروی کار^۶ و بازار مالی^۷ با افزایش اعتبار دولت و کاهش عدم قطعیت میان خانوارها و بنگاه‌ها در سازماندهی و تخصیص بهینه منابع در اقتصاد نقش

مهمی دارد و می‌تواند تاب‌آوری اقتصادی را افزایش دهد. اما جستجوی نگارندگان مقاله حاضر نشان می‌دهد بررسی این موضوع با استفاده از داده‌های تجربی و در قالب مطالعه‌ای کاربردی در داخل کشور سابقه ندارد. این در صورتی است که در کشورهای در حال توسعه با ساختار اقتصادی تک محصولی مانند ایران، تاب‌آوری اقتصادی نقش بسیار مهم‌تری در حفظ ثبات رشد اقتصادی دارد. زیرا، هرگونه تغییر در قیمت و تقاضای جهانی کالای راهبردی آنها می‌تواند این اقتصادها را در معرض تکانه‌های برون‌زا قرار دهد و ثبات رشد اقتصادی را به مخاطره اندازد.

بنابراین لزوم شناسایی تعیین‌کننده‌های تاب‌آوری اقتصادی با اهداف سیاستی جهت دستیابی به رشد اقتصادی باثبات از یک سو؛ و فقدان مطالعه داخلی با محوریت تعیین تأثیر کارایی بازارها بر تاب‌آوری اقتصادی از سوی دیگر؛ انگیزه‌ای شد تا مطالعه حاضر به منصفه ظهور رسد و به بررسی تأثیر کارایی بازارهای کالا، نیروی کار و مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در دو گروه از کشورهای منتخب در حال توسعه (گروه نمونه) و توسعه یافته (گروه کنترل) طی دوره زمانی ۲۰۱۸-۲۰۱۴ بپردازد.

در ادامه، مقاله حاضر چنین ساماندهی شده که در ابتدا ادبیات موضوع پیرامون نظریه تاب‌آوری اقتصادی و کارایی بازارها بیان شده است. سپس، سازوکار اثر کارایی بازارها بر تاب‌آوری اقتصادی تبیین و تشریح گردیده است. بعد از آن، پیشینه داخلی و خارجی تحقیق مرور و نمونه آماری معرفی شده است. همچنین مدل تحقیق ارائه و متغیرهای آن معرفی شده‌اند. در نهایت، با رهیافت داده‌های تابلویی و به روش گشتاورهای تعمیم یافته مدل مذکور برآورد شده و نتایج برآوردی تفسیر شده است. ضمناً، براساس نتیجه‌گیری به عمل آمده چند توصیه سیاستی نیز پیشنهاد گردیده است.

۲. ادبیات موضوع

ظرفیت یک اقتصاد در بهبودی از یک تکانه یا مقاومت در برابر تأثیر یک تکانه را تاب‌آوری اقتصادی گویند (آنگیون و بیتس^۸، ۲۰۱۵: ۱۴۴). در تعریفی دیگر، تاب‌آوری اقتصادی به عنوان توان سیاست ساخته یک اقتصاد در بهبودی از آثار ناشی از تکانه‌های اقتصادی تعبیر شده که دارای سه جنبه توانایی

1. Economic Resilience
2. Hallegatte (2014)
3. Gianmoena & Rios (2018)
4. Jolles et al. (2018)
5. Goods Market Efficiency
6. Labor Market Efficiency
7. Financial Market Efficiency

8. Angeon & Bates (2015)

از سویی، رقابت‌پذیری ملی، توانایی نسبی یک کشور در ایجاد و حفظ محیطی را نشان می‌دهد که در آن سازمان‌ها بتوانند به‌گونه‌ای رقابت نمایند که سطح رونق بهبود یابد (نورث^۳، ۱۹۹۴: ۳۶۲). اما کسب این توانایی به عوامل مختلفی بستگی دارد که به زعم مجمع جهانی اقتصاد^۴، کارایی بازارها شامل بازار کالا، بازار نیروی کار و بازار مالی از آن جمله به شمار می‌رود (شاخص رقابت‌پذیری جهانی^۵، ۲۰۱۹). پس از ذکر این توضیحات، تحقیق پیش رو فرض نموده که بهبود کارایی بازارهای یاد شده به شرحی که در ادامه می‌آید بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیر می‌گذارد.

بازار کالا محل تقاطع عرضه و تقاضای کالاها است و زمانی کارا محسوب می‌شود که بازتاب دهنده اطلاعات موجود در بازار باشد و سرمایه‌گذاران را درست راهنمایی کند. از آنجا که طبق مفهوم بازار کارا تمام اطلاعات موجود در بازار در قیمت لحاظ می‌شود (کولستاد^۶، ۲۰۰۰: ۱۳۲)، در نتیجه نحوه قیمت‌گذاری کالاها در کارایی بازار کالا نقش محوری دارد. زیرا، بیانگر ارزش نسبی کالاها و خدمات است و وظایف مهمی مانند هدایت مصرف‌کنندگان، ایجاد انگیزه در تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران، تخصیص بهینه منابع و توزیع درآمد را انجام می‌دهد و مبادله کالا را میسر می‌سازد. لذا، چنانچه دولت‌ها از دخالت مستقیم^۷ و غیرمستقیم^۸ در فرایند قیمت‌گذاری کالاها پرهیز کنند، قیمت‌ها هزینه‌های واقعی اجتماعی در شرایط رقابتی را منعکس می‌کنند و با دادن علامت صحیح به مصرف‌کنندگان، تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران؛ زمینه تخصیص بهینه منابع و افزایش کارایی بازار کالا را فراهم می‌کنند (به‌کیش، ۱۳۸۹: ۱۴۷). این در صورتی است که کنترل قیمت هم تکانه‌ها را تقویت می‌کند و هم بهبودی را کند می‌نماید. زیرا، تخصیص مجدد منابع از طریق سازوکار قیمت‌ها واکنش سریع‌تر بازار برای رسیدن به سطح تعادلی پس از تکانه‌های خارجی را ممکن و اثرات منفی تکانه‌ها را کاهش می‌دهد. همچنین افزایش کارایی بازار کالا از بلااستفاده ماندن

اجتناب از تکانه‌ها، توانایی تحمل اثر تکانه‌ها، توانایی بازیابی سریع از تکانه‌های تخریب‌کننده خارجی است (بریگولیو و همکاران^۱، ۲۰۰۶: ۲۶۸). بر این اساس، همان‌گونه که در شهرسازی، برای مقابله با زلزله‌ای که زمان وقوع و ابعاد آن معلوم نیست تأسیسات و امکانات شهری را مقاوم می‌سازند تا هنگام وقوع زلزله کمترین آسیب را ببینند و بتوانند کارکرد خود را حفظ نمایند، در اقتصاد نیز زیرسیستم‌های اقتصادی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که بتوانند مخاطرات را جذب و با حفظ ثبات و کارکردهای سیستم، خود را با محیط بسیار متحول شونده انطباق دهند (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۱۶۲). بنابراین افزایش تاب‌آوری اقتصاد در گرو مقابله با اثرات منفی تکانه‌های (اختلالات) اقتصادی و انطباق با شرایط اقتصادی بعد از بروز تکانه‌هایی است که می‌توانند منشأ اقتصادی یا غیراقتصادی داشته باشند؛ اما اثرات قابل ملاحظه‌ای بر اقتصاد دارند (زمان و واسیلی^۲، ۲۰۱۴: ۸).

تاب‌آوری اقتصادی در یک دسته‌بندی کلی در دو دسته تاب‌آوری ذاتی و تاب‌آوری تطبیقی قابل بحث است. تاب‌آوری ذاتی به توانایی جایگزینی نهاده‌های دیگر با نهاده‌های دچار مشکل شده در اثر تکانه اشاره دارد. تاب‌آوری تطبیقی نیز به کاربرد روش‌های جدید تولید یا انعقاد قراردادهای جدید با عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان اشاره دارد که از ابتکار و تلاش مافوق عادی و همچنین تقویت بازارها از طریق کامل کردن اطلاعات عوامل اقتصادی ممکن می‌شود. همچنین در یک تقسیم‌بندی دیگر، تاب‌آوری اقتصادی به دو نوع ایستا و پویا تفکیک شده است. تاب‌آوری اقتصادی ایستا یک پدیده سمت تقاضاست و به توانایی یک نهاد یا سیستم برای حفظ عملکرد (ادامه تولید) هنگام مواجهه با تکانه اطلاق می‌شود. در این نوع از تاب‌آوری، تخصیص کارای منابع در شرایط بحران به‌عنوان ایستایی تفسیر می‌شود. زیرا، از طریق اصلاح و تجدید فعالیت‌هایی که نه تنها بر سطح جاری فعالیت‌های اقتصادی، بلکه بر مسیر آینده اثرگذارند، قابل دستیابی است. در مقابل، سرعت بهبود یا حرکت یک نهاد یا سیستم بعد از تکانه‌های شدید به حالت مطلوب را تاب‌آوری پویا نامیده‌اند. چون عامل زمان در آن مستتر است، نسبتاً پیچیده است (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۱۷۳).

3. North (1994)

4. World Economic Forum (WEF)

5. Global Competitiveness Index

6. Kolstad (2000)

۷. تعیین قیمت سقف و کف برای کالاها.

۸. از طریق سیاست‌های مالی مانند اخذ مالیات، پرداخت یارانه؛ اتخاذ سیاست‌های ارزی مانند پرداخت ارز یارانه‌ای، اتخاذ سیاست‌های بازرگانی مانند حمایت‌های تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای) و وضع قوانین خاص.

1. Briguglio et al. (2006)

2. Zaman & Vasile (2014)

کاهش بیکاری و عدم تحمیل هزینه‌های رفاهی بر اقتصاد منجر شده و توانایی آن در مقابله با اثرات منفی تکانه‌های خارجی را افزایش می‌دهد (مغاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۶). در نهایت، افزایش کارایی بازار کار با بهره‌مندسازی بیش از پیش کارگر از منافع کسب‌وکار و افزایش تعلق خاطر وی به کار؛ ترجیحات او را از سمت دریافت حقوق و مزایای بیشتر به سمت بهبود عملکرد تغییر می‌دهد و با رشد تولید کالاها و خدمات جدید، متنوع، با کیفیت و کم‌هزینه‌تر؛ توانایی اقتصاد در مقابله با بحران‌های مختلف را افزایش می‌دهد (جالس و همکاران، ۲۰۱۸: ۲۷).

بازار مالی نیز محل تقاطع پس‌اندازکنندگان و استفاده‌کنندگان نهایی از وجوه موجود در اقتصاد است و چهار وظیفه اصلی انتقال وجوه از پس‌اندازکنندگان به استفاده‌کنندگان، ایجاد قدرت نقدشوندگی، کشف قیمت دارایی‌های مالی و توزیع ریسک‌های گوناگون را برعهده دارد (شیرکوند، ۱۳۹۱: ۲۵). بنابراین افزایش کارایی بازارهای مالی با ارائه خدمات نوین، متمایز و کم‌هزینه و تجمیع منابع پس‌اندازی خرد جامعه و تخصیص بهینه آنها به نیازهای سرمایه‌گذاری مولد سبب کاهش ریسک‌های سرمایه‌گذاری، کاهش هزینه‌های تولید و افزایش بهره‌وری کل عوامل می‌شود و با تحریک مثبت تولید ناخالص داخلی، تأثیرپذیری اقتصاد در برابر تکانه‌ها و شرایط خارجی را کاهش و توانایی آن در بازگشت به حالت تعادلی قبل از بحران را افزایش می‌دهد. به‌علاوه، ارزیابی طرح‌های سرمایه‌گذاری و راه‌اندازی کسب و کارهای نوآور با رشد بالا نیازمند جمع‌آوری و پردازش اطلاعات مختلف است که برای پس‌اندازکنندگان شخصی و بنگاه‌ها مشکل و پرهزینه است. اما بازارهای مالی کارا به علت برخورداری از ابزارهای و فناوری‌های مدرن و نیروی انسانی متخصص و مجرب، این کار را با توانایی و شایستگی بیشتری انجام می‌دهند و از طریق ارائه راه‌حل‌های نوآورانه و توسعه کسب‌وکارهای مبتنی بر نیاز بازار، زمینه متنوع‌سازی تولیدات و رهایی اقتصاد از ساختار تک محصولی را فراهم، قدرت انطباق آن با شرایط جدید را افزایش و تاب‌آوری اقتصاد در برابر تکانه‌های خارجی را بیشتر می‌کنند (گیانموتنا و ریوز، ۲۰۱۸: ۱). مضافاً، یک بازار مالی کارا با ریسک نکول کم، پایه سرمایه قوی، منابع درآمدی با فرارپذیری کم و سودآوری بالا، احتمال بروز تکانه‌های پولی و مالی را تا حد زیادی کاهش داده و اقتصاد را تاب‌آورتر می‌نماید (غیاثوند و

منابع و هدر رفت آنها جلوگیری نموده و مقاومت اقتصاد در مقابل تکانه‌های خارجی را افزایش می‌دهد. به‌علاوه، افزایش کارایی بازار کالا با فراهم‌سازی امکان تبادل آسان و کم‌هزینه کالا و خدمات، تخصیص بهینه منابع، افزایش بهره‌وری کل عوامل، کاهش هزینه‌های تولید سبب رشد باثبات و مستمر اقتصادی و افزایش توانایی اقتصاد در مقابله با آثار منفی تکانه‌های خارجی می‌گردد (بختیار و سجادیه^۱، ۲۰۱۸: ۴۱).

بازار کار نیز تغییرات اشتغال و بیکاری را مورد بحث قرار می‌دهد و مانند هر بازاری از دو بخش عرضه و تقاضا تشکیل شده که عرضه نیروی کار تحت تأثیر عواملی نظیر نرخ بیکاری، پوشش تحصیلی، میزان جمعیت فعال، شاخص دستمزد اسمی، درآمدهای غیرکاری، وضعیت تأهل و سرانه هزینه‌های تأمین اجتماعی و تفکیک جنسیت قرار دارد. تقاضای نیروی کار نیز از رابطه بین نرخ دستمزد (قیمت نیروی کار) و میزان اشتغال تبعیت می‌کند و نشان می‌دهد کارفرمایان در نرخ مزد معین تمایل به استخدام چه تعداد از نیروی کار دارند (بهکیش، ۱۳۸۹: ۲۰۵). اما افزایش کارایی بازار کار نیز با کمک به تنظیم روابط درست بین کارگر و کارفرما و ایجاد محیط تفاهم و همکاری بین مدیریت و نیروی کار می‌تواند زمینه رشد و تعالی نیروی کار، افزایش بهره‌وری آن و در نهایت افزایش رشد اقتصادی را فراهم کند (کاپلی و همکاران^۲، ۲۰۲۰: ۱). همچنین افزایش کارایی بازار کار از مهم‌ترین ابزارهای افزایش توانایی بنگاه‌ها برای مقابله در برابر محدودیت‌های تحمیل شده از سوی نهادهای موجود جهت استفاده از نیروی کار است. به‌علاوه، بهبود کارایی بازار کار، ساختار نیروی انسانی (سرمایه انسانی) و مدیریت و سازمان بنگاه را در انطباق با شرایط جدید بازار (مثل تغییر خط تولید، تغییر فناوری، افزایش کیفیت تولید و ...) افزایش می‌دهد (اربابیان و میرزایی، ۱۳۹۰: ۶۸). تحقق این شرایط نیز به نوبه خود سبب تعامل سازنده نیروی کار و کارفرما، افزایش آموزش‌های حین خدمت و توسعه قابلیت‌های تخصصی کارگران، توجه به مقوله بهره‌وری در پرداخت دستمزدها و در نظر گرفتن کارمزد به جای دستمزد، تقویت روحیه تیمی بین بخش‌های مختلف سازمان‌ها و همکاری همه جانبه آنها، افزایش انعطاف‌پذیری نیروی کار و تطبیق آسان‌تر آن با دانش و فناوری‌های جدید (یی و همکاران^۳، ۲۰۱۹: ۲) به

1. Bakhtiari & Sajjadih (2018)
2. Cappelli et al. (2020)
3. Yi et al. (2019)

تأثیر متفاوتی بر ظرفیت جذب شوک و ظرفیت بهبودی در مواجهه با شوک مشترک دارد (جالس و همکاران، ۲۰۱۸: ۲۷).
 بختیاری و سجادیه با ساخت یک شاخص ترکیبی متشکل از چهار مؤلفه اصلی ثبات کلان اقتصادی، کارایی بازارها، حکمرانی خوب و توسعه انسانی، تاب‌آوری اقتصادی ۱۲ کشور در حال توسعه آذربایجان، آلبانی، اردن، الجزایر، اندونزی، ایران، تونس، عمان، قرقیزستان، قزاقستان، مالزی و مصر را در طی دوره ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ محاسبه و رتبه‌بندی کرده‌اند. نتایج نشان داد قزاقستان در رتبه اول و الجزایر در رتبه آخر و ایران نیز در رتبه هشتم تاب‌آوری اقتصادی قرار دارد که این نتایج با واقعیات کشورهای یاد شده مطابقت دارد. از جمله درباره ایران که طی دوره مورد بررسی با چند تحریم اقتصادی و سیاسی از سوی بازیگران مختلف بین‌المللی روبه‌رو بوده و همه جنبه‌های اقتصاد از آن متأثر شده است (بختیاری و سجادیه، ۲۰۱۸: ۴۱).
 گیانناکس و برگمان^۴ عوامل مؤثر بر تاب‌آوری در برابر بحران اقتصادی را در مناطق اروپایی بر اساس تغییرات اشتغال (شاخص جایگزین تاب‌آوری) در طی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۳ ارزیابی کرده‌اند. نتایج نشان داد الگوی تاب‌آوری کشورهای اروپایی بسیار ناهمگن است و بین مناطق شمالی-مرکزی و جنوبی-شمالی قاره نیز تفاوت‌های معنی‌داری وجود دارد. به‌علاوه، میزان تأثیرات کشور بر عملکرد اشتغال منطقه‌ای در دوره‌های بحرانی تأیید شد. همچنین سطح تحصیلات و توسعه اقتصادی بر تاب‌آوری اقتصادهای بزرگ و کوچک مناطق اروپایی تأثیر مثبت دارد. سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش نیز یکدستی قاره اروپا از نظر توانایی واکنش در برابر شوک‌های اقتصادی را تقویت می‌کند (گیانناکس و برگمان، ۲۰۱۷: ۱۳۹۴).

پُستال و دی اولیویرا^۵ با استفاده از داده‌های تابلویی ۷۸ کشور جهان طی دوره ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۴، به ارزیابی عملکرد کشورها در حفظ رشد تولید ناخالص داخلی به‌عنوان شاخص جایگزین تاب‌آوری اقتصادی در برابر آخرین بحران مالی جهان پرداخته‌اند. نتایج نشان داد از بین تمام متغیرهای به کار رفته در مدل، نهادهای امید به زندگی و زیرساخت‌ها مهم‌ترین عوامل مؤثر بر درک رفتار تاب‌آوری اقتصادی کشورها هنگام مواجهه با بحران مالی سال ۲۰۰۸ بوده است (پُستال و دی اولیویرا،

عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۱۷۶). بنابراین افزایش کارایی بازارهای مالی به عنوان یک محافظ در برابر تکانه‌های نامطلوب عمل می‌کند و با ایجاد شبکه‌های مالی ایمن و تقویت پیوندهای تجاری و مالی با دنیای خارج و توسعه و متنوع‌سازی صادرات (کنس و همکاران^۱، ۲۰۱۶: ۲)، کمک به برقراری بهترین رابطه میان عرضه‌کنندگان و متقاضیان وجوه و هدایت منابع مالی به سمت کاراترین فعالیت‌های اقتصادی (شاه‌آبادی و جعفری، ۱۳۹۵: ۳) و ایجاد محیط‌های مناسب کارآفرینی (جیانگ و همکاران^۲، ۲۰۱۹: ۵) سبب تداوم رشد اقتصادی و افزایش تاب‌آوری آن می‌شوند.

۲-۱- پیشینه تحقیق

هنبری^۳ به بررسی عوامل تعیین‌کننده تاب‌آوری اقتصادی در مناطق روستایی پرتغال پرداخته است. نتایج نشان داد اتکا به کشاورزی بر تاب‌آوری تأثیر مثبت دارد. در حالی که نوآوری بر تاب‌آوری تأثیر منفی دارد. اما درباره سرمایه اجتماعی، یافته‌های متناقضی به دست آمد. زیرا، افزایش میزان جرم و افزایش مشارکت سیاسی بر تاب‌آوری تأثیر منفی و معناداری داشته است (هنبری، ۲۰۲۰، ۲۴).

جیانموئا و ریوز با استفاده از روش اقتصادسنجی بیزین به تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در مناطق اروپایی در طول بحران ۲۰۰۸-۲۰۱۳ پرداخته‌اند. نتایج نشان داد عمده نابرابری‌های منطقه‌ای در الگوهای تاب‌آوری توسط عواملی از جمله کیفیت دولت محلی، سطح نوآوری و عملکرد بازار کار در سطح ملی تعیین می‌شود (جیانموئا و ریوز، ۲۰۱۸: ۱).

جالس و همکاران ویژگی‌های ساختاری مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی کشورها را با مقایسه ظرفیت جذب و بهبودی از شوک‌های متداول در کشورهای عضو اتحادیه اروپا بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داد عوامل مرتبط با عملکرد بازارها بیشترین اهمیت را دارد. به‌طور مثال، ایجاد محیطی که باعث توسعه کارآفرینی شود توانایی سازگاری و بهبودی از شوک‌های برون‌زا را افزایش می‌دهد. اما کنترل قیمت‌ها و رقابت ضعیف در بخش بانکی بر جذب اقتصاد و ظرفیت بهبود تأثیر منفی دارد. به‌علاوه، برخی از عوامل ساختاری مانند بازبودن اقتصادی

1. Kenç et al. (2016)
2. Jiang et al. (2019)
3. Hennebray (2020)

4. Giannakis & Bruggeman (2017)
 5. Postal & De Oliveira (2016)

۲۰۱۶: ۱).

از مطالعات داخلی مرتبط با موضوع نیز به موارد زیر می‌توان اشاره نمود:

گلدوست و همکاران به تحلیل تاب‌آوری اقتصاد ایران در مواجهه با شوک‌های پولی و ارزی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۴۵ پرداخته‌اند. نتایج نشان داد واکنش تورم به شوک سیاست پولی انبساطی و ارزی به مقدار پارامتر چسبندگی بستگی دارد و تاب‌آوری تورم در اقتصاد با افزایش پارامتر چسبندگی قیمت افزایش بیشتری از خود نشان می‌دهد. با در نظر گرفتن ضریب ریسک‌گریزی نسبی، تاب‌آوری مصرف در واکنش به شوک پولی و ارزی بیشتر می‌شود. اما تاب‌آوری متغیر تولید در برابر شوک‌های ارزی و پولی با افزایش پارامتر چسبندگی قیمت بیشتر می‌شود (گلدوست و همکاران، ۱۳۹۸: ۱).

فرزین و همکاران با استفاده از روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت در دو حالت ضرایب ثابت و متغیر، تأثیر عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در ایران و ۱۱ کشور منتخب را طی سال‌های ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۶ برآورد کرده‌اند. برای این منظور، از شاخص خروج سرمایه به عنوان جانشین تاب‌آوری اقتصادی استفاده شد. نتایج برآوردی با ضرایب ثابت نشان داد فساد، مخارج دولت و خالص صادرات تأثیر مثبت و معنی‌دار و دموکراسی و کیفیت نهادی تأثیر منفی و معنی‌دار بر حجم خروج سرمایه دارد. علاوه بر این، مقایسه میزان تأثیر هر یک از عوامل مذکور بر خروج سرمایه در ایران نسبت به سایر کشورها در حالت ضرایب متغیر نشان داد کاهش فساد، ارتقاء شاخص نهادی و کاهش صادرات نفتی می‌تواند زمینه‌های لازم برای افزایش تاب‌آوری اقتصاد را مهیا سازد (فرزین و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳).

میرجلیلی و بزرگی تاب‌آوری اقتصاد ایران در طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۸۴ را مورد بررسی قرار داده‌اند. برای این منظور از شاخص بومی متناسب با شرایط اقتصاد ایران متشکل از متغیرهای نرخ تورم، نرخ بیکاری، نرخ ارز، نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص داخلی، سهم نفت در بودجه، نسبت صادرات غیرنفتی به واردات، نسبت واردات کالاهای واسطه‌ای و اولیه به کل واردات، نسبت بودجه کل کشور به تولید ناخالص داخلی، نسبت مصرف دولت به مصرف کل اقتصاد، نسبت صادرات و واردات به تولید ناخالص داخلی، اقتصاد زیرزمینی، نسبت شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان دولت، ضریب

جینی، نرخ باسوادی و تعداد بیمه‌شدگان اصلی تأمین اجتماعی برای محاسبه تاب‌آوری اقتصادی استفاده شد. نتایج نشان داد روند تاب‌آوری اقتصادی در ایران با شیب ملایم افزایشی است و بیشترین تاب‌آوری آن در سال ۱۳۹۳ و کمترین تاب‌آوری آن در سال ۱۳۸۴ بوده است (میرجلیلی و بزرگی، ۱۳۹۷: ۶۹).

ابونوری و لاجوردی رابطه بین بی‌ثباتی تولید ناخالص داخلی سرانه با نوسانات رابطه مبادله نفت (تکانه‌های نفتی) و تاب‌آوری اقتصادی را در کشورهای عضو اوپک طی دوره ۲۰۱۳-۱۹۹۵ برآورد کرده‌اند و نقش تعدیل‌کنندگی تاب‌آوری اقتصادی در کاهش ارتباط مثبت میان تکانه‌های نفتی و بی‌ثباتی رشد اقتصادی را ارزیابی نموده‌اند. نتایج از وجود ارتباط مثبت میان نوسانات رابطه مبادله نفت (تکانه‌های نفتی) و بی‌ثباتی رشد اقتصادی حکایت دارد. خالص تاب‌آوری اقتصادی نیز بر بی‌ثباتی رشد اقتصادی تأثیر منفی دارد. به علاوه، خالص تاب‌آوری اقتصادی تأثیر نوسانات رابطه مبادله نفت (تکانه‌های نفتی) را میرا می‌سازد. یعنی، یک اقتصاد تاب‌آور بخشی از اثر منفی تکانه‌های نفتی بر نوسانات رشد را تعدیل می‌کند (ابونوری و لاجوردی، ۱۳۹۶: ۷).

ابونوری و لاجوردی آسیب‌پذیری و تاب‌آوری کشورهای عضو اوپک در طی دوره زمانی ۲۰۱۳-۲۰۰۰ را برآورد کرده‌اند. نتایج نشان داد کشورهای قطر، امارات، کویت و عربستان بالاترین خالص تاب‌آوری و کشورهای آنگولا، عراق، ونزوئلا، لیبی و الجزایر کمترین میزان خالص تاب‌آوری را دارند. ایران، نیجریه و اکوادور نیز در حد میانه به لحاظ خالص تاب‌آوری قرار دارند. همچنین تولید ناخالص داخلی سرانه کشورهای عضو اوپک با شاخص تاب‌آوری اقتصادی آنها ارتباط مستقیم و با آسیب‌پذیری آنها ارتباط معکوس دارد (ابونوری و لاجوردی، ۱۳۹۵: ۲۵).

نتایج حاصل از مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد بررسی تأثیر بازار کار و بازار مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در مطالعات خارجی سابقه دارد. اما بررسی تأثیر کارایی بازار کالا در این مطالعات مغفول مانده است. همچنین تأثیر کارایی بازارهای سه‌گانه کالا، کار و مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در داخل کشور تاکنون موضوع مطالعه نبوده است.

۳- روش‌شناسی

در این تحقیق، تأثیر کارایی بازارها بر تاب‌آوری اقتصادی در

ES_{it-1} تاب‌آوری اقتصادی یک سال قبل (متغیر وابسته با وقفه) است که به‌عنوان متغیر مستقل در سمت راست معادله ظاهر شده است.

GME^5 ، LME^6 و FME^7 به ترتیب کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار و کارایی بازار مالی و متغیرهای توضیحی تحقیق هستند که با الهام از گیانومونا و ریوز (۲۰۱۸) و جالس و همکاران (۲۰۱۸) در مدل تحقیق لحاظ شده و برابر سازوکار بیان شده در بخش ادبیات موضوع انتظار می‌رود بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیر مثبت داشته باشند.

اما تصریح یک مدل اقتصادسنجی مناسب که تغییر رفتار تاب‌آوری اقتصادی را به نحو حداکثری توضیح دهد، مستلزم در نظر گرفتن سایر عوامل مؤثر بر آن تحت عنوان متغیرهای کنترلی است که در این تحقیق، بر اساس مبانی نظری و به پیروی از پیشینه مطالعات تجربی به شرح زیر انتخاب شده‌اند:

IQ^8 کیفیت نهادها است که به پیروی از گیانومونا و ریوز (۲۰۱۸)، پُستال و دی اولیویرا (۲۰۱۶)، فرزین و همکاران (۱۳۹۷) و گیائوند و عبدالشاه (۱۳۹۴) در مدل تحقیق منظور شده و انتظار می‌رود بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیر مثبت داشته باشد. زیرا، افزایش کیفیت نهادی با افزایش اثربخشی دولت، بهبود کیفیت قوانین و مقررات و کنترل فساد همراه است و این احتمال طراحی و اجرای سیاست‌های درست به منظور واکنش به موقع به تکانه‌های خارجی و کاهش اثرات منفی آنها را افزایش می‌دهد. به‌علاوه، بهبود کیفیت نهادی با افزایش اعتبار نهاد حکمرانی نزد آحاد جامعه، همراهی آنان با سیاست‌های پیش‌نگرانه دولت را افزایش داده و احتمال موفقیت اقتصاد در واکنش سریع و به موقع به تکانه‌های خارجی را بیشتر می‌کند.

$INOV^9$ نوآوری است که به پیروی از هنبیری (۲۰۲۰) و گیانومونا و ریوز (۲۰۱۸) در مدل تحقیق منظور شده و می‌تواند بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیر منفی یا مثبت داشته باشد. زیرا، افزایش نوآوری و پویایی محیط کسب‌وکار می‌تواند قابلیت توانایی اقتصاد در درک به موقع تکانه‌ها و پاسخ صحیح به آنها را افزایش دهد و با کمک به بروز رفتارهای تاب‌آورانه مثل انطباق‌پذیری و رقابت‌پذیری به اقتصاد جهت مطابقت با شرایط

کشورهای منتخب بررسی شده است. نمونه آماری شامل ۳۲ کشور در حال توسعه عضو سازمان همکاری اسلامی^۱ (گروه نمونه) و ۳۳ کشور توسعه یافته عضو سازمان اقتصادی همکاری و توسعه^۲ (گروه کنترل) است که داده‌های مورد نیاز آنها برای دوره مورد مطالعه منتشر شده و در دسترس بوده است. مدل اقتصادسنجی تحقیق به صورت زیر است:

(۱)

$$\begin{aligned} \log(ER_{it}) = & \beta_0 + \beta_1 \log(ER_{it-1}) \\ & + \beta_2 \log(GME_{it}) \\ & + \beta_3 \log(LME_{it}) \\ & + \beta_4 \log(FME_{it}) + \beta_5 \log(IQ_{it}) \\ & + \beta_6 \log(INOV_{it}) + U_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

(۲)

$U_{it} = v_i + e_{it}$
در رابطه بالا، اندیس t معرف زمان، اندیس i معرف کشورهای منتخب و نشانه \log پیش از نام متغیرها به علت استفاده از لگاریتم طبیعی متغیرها است تا تفسیر ضرایب به آسانی صورت پذیرد. زیرا، در فرم لگاریتمی، ضرایب تخمینی بیانگر درصد تغییرات در متغیر وابسته نسبت به تغییر در متغیر توضیحی است.

ER^3 تاب‌آوری اقتصادی و متغیر وابسته است که از داده‌های سالانه تاب‌آوری اقتصادی از زیرشاخص‌های شاخص تاب‌آوری جهانی^۴ در مدل تحقیق استفاده شده است. شاخص مورد استفاده از سه محرک تاب‌آوری اقتصادی یعنی تولید سرانه، ریسک سیاسی و شدت انرژی تشکیل شده که از میانگین موزون امتیازهای آنها؛ امتیاز شاخص کل تاب‌آوری اقتصادی به دست می‌آید که عددی بین ۰ تا ۱۰۰ است و هر قدر این عدد بزرگ‌تر و به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد به منزله تاب‌آوری بیشتر اقتصاد است.

۱. آذربایجان، آلبانی، اردن، الجزایر، امارات متحده عربی، اندونزی، اوگاندا، ایران، بحرین، بنگلادش، بنین، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه، تونس، چاد، ساحل عاج، سنگال، عربستان سعودی، عمان، قرقیزستان، قزاقستان، قطر، کامرون، کویت، لبنان، مالزی، مالی، مراکش، مصر، موزامبیک و نیجریه
۲. آلمان، آمریکا، اتریش، اسپانیا، استونی، اسلواکی، اسلونی، استرالیا، انگلستان، ایتالیا، ایرلند، ایسلند، بلژیک، پرتغال، جمهوری چک، دانمارک، رژیم اشغالگر قدس، ژاپن، سوئد، سوئیس، فرانسه، فنلاند، کانادا، کره جنوبی، لوکزامبورگ، لهستان، لیتوانی، مجارستان، مکزیک، نروژ، نیوزلند، هلند و یونان.

3. Economic Resiliency

4. FM Global Resilience Index

5. Goods Market Efficiency

6. Labor Market Efficiency

7. Financial Market Efficiency

8. Institutions quality

9. Innovation

در نهایت، از آنجا که در مدل داده‌های تابلویی پویا به واسطه اضافه شدن متغیر وابسته با وقفه، امکان استفاده از روش‌های تخمین معمولی مانند حداقل مربعات معمولی^۴، حداقل مربعات متغیر مجازی^۵ و حداقل مربعات تعمیم یافته^۶ وجود ندارد، چون جزء اخلاص با متغیر وابسته با وقفه همبستگی پیدا نموده و نتایج تخمین دچار تورش می‌شود، از روش گشتاورهای تعمیم یافته^۷ پیشنهادی توسط آرانو و بوند (۱۹۹۱) برای برآورد مدل تحقیق استفاده شد که ضمن رفع مشکل همبستگی متغیر مستقل با جزء اخلاص، درون‌زایی متغیرها و ناهمسانی واریانس مدل را نیز رفع می‌کند. این تخمین‌زن در هر دو حالت اثرات ثابت و تصادفی کارایی دارد و به آزمون هاسمن نیاز ندارد. با این توضیحات، نتایج تخمین مدل برای هر گروه از کشورها در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. نتایج برآورد مدل تحقیق به روش گشتاورهای تعمیم

یافته

متغیر وابسته: تاب‌آوری اقتصادی	کشورهای منتخب در حال توسعه		کشورهای منتخب توسعه یافته	
	ضریب	آماره t	ضریب	آماره t
متغیرهای توضیحی ▼				
LER(-1)	۰/۲۱۴	۵/۱۹۴*	۰/۳۵۰	۶/۶۵۹**
LGME	۰/۱۱۳	۳/۲۸۲***	۰/۰۸۶	۳/۷۳۴***
LLME	۰/۱۲۵	۳/۳۵۶***	۰/۰۹۲	۳/۸۰۱***
LFME	۰/۱۳۶	۵/۱۰۵*	۰/۲۰۲	۵/۵۶۱*
LIQ	۰/۱۸۳	۵/۵۹۱*	۰/۱۴۹	۵/۰۴۴*
LINOV	۰/۱۶۴	۵/۴۳۸*	۰/۱۳۱	۴/۹۸۳*
Sargan test statistic	۷/۰۳۲		۸/۱۴۳	
AR(1)	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰	
AR(2)	۰/۸۲۴		۰/۸۳۵	
Number of obs	۵		۵	
Number of groups	۳۲		۳۳	
Obs per group	۱۶۰		۱۶۵	

(نشانه‌های *، ** و *** به ترتیب سطوح معناداری ۱٪، ۵٪ و ۱۰٪ است)

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدید و حفظ حیات کمک نماید. در مقابل، نوآوری و ابداع با حدی از ریسک‌پذیری و در معرض خطر قرار دادن اقتصاد همراه است که می‌تواند آسیب‌پذیری آن در مقابله با تکانه‌ها را افزایش داده و تاب‌آوری آن را کاهش دهد.

ضمناً داده‌های تاب‌آوری اقتصادی از پایگاه شرکت FM Global^۱ و داده‌های سایر متغیرها از پایگاه مجمع جهانی اقتصاد^۲ استخراج شده است.

۴- نتایج برآورد مدل

روش‌های معمول اقتصادسنجی بر فرض ایستایی متغیرها استوار است و استفاده از داده‌های نایستا و عدم استقلال میانگین، واریانس و کواریانس متغیرها از زمان موجب می‌شود تا آزمون‌های F ، t و استنتاج آماری معتبر نباشد و احتمال تشکیل رگرسیون کاذب وجود داشته باشد. بنابراین پیش از تخمین مدل باید ایستایی متغیرها بررسی شود. اما در این تحقیق دوره زمانی مورد مطالعه کمتر از ۱۰ سال است و انجام آزمون ایستایی الزامی نیست (ولدریج^۳، ۲۰۰۹: ۱).

همچنین از آنجا که مدل داده‌های تابلویی حاصل ترکیب داده‌های مقاطع مختلف در طول زمان است. قابلیت ترکیب داده‌های مورد استفاده با انجام آزمون F لیمبر بررسی شده است. در این آزمون، فرضیه H_0 (یکسان بودن عرض از مبدأها) در مقابل فرضیه H_1 (متفاوت بودن عرض از مبدأها) مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج به شرح جدول ۱ نشان داد مقادیر F محاسباتی در هر دو حالت تخمین از مقدار جدول بیشتر است. بنابراین فرضیه صفر رد و اثرات گروه پذیرفته می‌شود. به عبارت دیگر، تخمین مدل به صورت داده‌های تابلویی در هر دو حالت تأیید گردید.

جدول ۱. نتایج آزمون قابلیت تخمین مدل به صورت داده‌های

تابلویی

نتیجه	احتمال	آماره F	حالت تخمین
مدل به صورت داده‌های تابلویی	۰/۰۰	۱۵/۱۰۹	در حال توسعه
مدل به صورت داده‌های تابلویی	۰/۰۰	۱۳/۲۷۰	توسعه یافته

مأخذ: یافته‌های تحقیق

4. Ordinary Least Squares
5. Last Squares Dummy Variable
6. Generalized Least Squares
7. Generalized Method of Moments

1. www.fmglobal.com
2. www.weforum.org
3. Wooldridge

بهره‌وری در پرداخت دستمزدها، تقویت روحیه تیمی بین بخش‌های مختلف صنایع و بنگاه‌ها، افزایش انعطاف‌پذیری نیروی کار در تطبیق با دانش و فناوری‌های جدید سبب رشد تولیدات جدید و متنوع باکیفیت بالاتر و بهای تمام شده کمتر شده و همچنین بیکاری و هزینه‌های رفاهی ناشی از آن را کاهش داده که در نهایت توانایی اقتصاد برای حفظ رشد اقتصادی در زمان وقوع تکانه‌ها را افزایش داده است. اما ضریب تخمینی این متغیر نیز در گروه کشورهای در حال توسعه بزرگ‌تر است که می‌تواند از رشد بی‌رویه جمعیت و ناتوانی دولت در گسترش آموزش‌های عالی و فنی و حرفه‌ای و ایجاد اشتغال متناسب با این رشد جمعیتی در این کشورها ناشی شود که قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری را در این حوزه مشکل نموده و تاب‌آوری اقتصاد را در برابر تکانه‌های خارجی کاهش داده است. از این‌رو، کوچک‌ترین بهبود در این روند بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیرات مثبت بیشتری داشته است.

تأثیر کارایی بازار مالی بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است که با نتیجه مطالعات گیانموتنا و ریوز (۲۰۱۸) و جالس و همکاران (۲۰۱۸) نیز همخوانی دارد. بر این اساس، ۱ درصد افزایش کارایی بازار مالی در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۳۶ و ۰/۲۰۲ درصدی تاب‌آوری اقتصادی شده است. زیرا، افزایش کارایی بازار مالی با ارائه خدمات نوین، متمایز و کم‌هزینه و کمک به تجمیع منابع پس‌اندازی خرد موجود در سطح جامعه و تخصیص بهینه آنها به نیازهای سرمایه‌گذاری سبب کاهش هزینه‌های تولید و افزایش بهره‌وری کل عوامل شده و با تحریک مثبت تولید ناخالص داخلی، تأثیرپذیری اقتصاد در برابر تکانه‌ها و شرایط بحرانی را کاهش و بازگشت نظام اقتصادی به حالت قبل از بحران یا انطباق آن با شرایط جدید را افزایش داده است. اما برخلاف دو بازار کالا و کار، ضریب تخمینی این متغیر در گروه کشورهای توسعه یافته بزرگ‌تر است که می‌تواند از بازبودن بیشتر بازار مالی در این کشورها و تأثیرپذیری بیشتر آن از تکانه‌های خارجی ناشی شود. لذا، بهبود کارایی بازار مالی بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیرات مثبت بیشتری داشته است.

تأثیر متغیر کنترلی کیفیت نهادی بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است که با نتیجه مطالعات گیانموتنا و ریوز (۲۰۱۸)، پُستال و دی اولیویرا

در این جدول، آماره سارگان حاصل بررسی اعتبار ماتریس ابزارها توسط آزمون سارگان است که مقدار بزرگ‌تر از ۵ درصد احتمال آماره سارگان در حالات دوگانه تخمین نشان داد عدم همبستگی ابزارها با اجزای اخلاص را نمی‌توان رد کرد. بنابراین ابزارهای مورد استفاده در تخمین مدل از اعتبار لازم برخوردارند. همچنین نتایج آزمون همبستگی پسمانده مرتبه اول $AR(1)$ و مرتبه دوم $AR(2)$ نشان داد ضریب خودرگرسیونی مرتبه اول $AR(1)$ و ضریب خودرگرسیونی مرتبه دوم $AR(2)$ به ترتیب معنی‌دار و بی‌معنی است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

تأثیر کارایی بازار کالا بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است که با نتیجه مطالعات گیانموتنا و ریوز (۲۰۱۸) و جالس و همکاران (۲۰۱۸) همخوانی دارد. بر این اساس، ۱ درصد افزایش در کارایی بازار کالا در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۱۳ و ۰/۰۸۶ درصدی تاب‌آوری اقتصادی شده است. زیرا، افزایش کارایی بازار کالا با فراهم‌سازی امکان تبادل آسان و کم‌هزینه کالا و خدمات، تخصیص بهینه منابع، افزایش بهره‌وری کل عوامل و کاهش هزینه‌های تولید سبب تثبیت رشد اقتصادی و توانایی بیشتر اقتصاد برای مقابله با آثار منفی ناشی از تکانه‌های خارجی شده است. اما ضریب تخمینی این متغیر در گروه کشورهای در حال توسعه بزرگ‌تر است که می‌تواند از دخالت بیشتر دولت در اقتصاد و قیمت‌گذاری دستوری در بازار کالا و به تبع آن عدم تعادل‌های بزرگ‌تر و در نهایت آسیب‌پذیری بیشتر در برابر تکانه‌های خارجی ناشی شود. از این‌رو، هرگونه بهبود در این روند واجد تأثیرات مثبت بیشتری بر تاب‌آوری اقتصادی بوده است.

تأثیر کارایی بازار کار بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است که با نتیجه مطالعات گیانموتنا و ریوز (۲۰۱۸) و جالس و همکاران (۲۰۱۸) نیز همخوانی دارد. بر این اساس، ۱ درصد افزایش کارایی بازار کار در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۲۵ و ۰/۰۹۲ درصدی تاب‌آوری اقتصادی شده است. زیرا، افزایش کارایی بازار کار از مجرای افزایش تعامل سازنده نیروی کار و کارفرما، افزایش آموزش‌های حین خدمت و توسعه قابلیت‌های تخصصی کارگران، توجه به مقوله

بهبود تاب‌آوری اقتصادی در سال قبل از بستر مناسب برای این کار حکایت دارد و با تسری به دوره بعد به افزایش تاب‌آوری اقتصادی منجر شده است.

بنابراین با توجه به اینکه نگاه جهانی به مخاطرات بیرونی (طبیعی و اجتماعی) از تمرکز بر کاهش آسیب‌پذیری^۱ به سمت افزایش تاب‌آوری تغییر جهت داده (کاتر و همکاران^۲، ۲۰۰۸)، بررسی میزان تاب‌آوری اقتصاد و تعیین عوامل مؤثر بر آن از اهمیت بسزایی در مطالعات اقتصادی برخوردار شده است. از سویی، چون در برخی از مطالعات تجربی مانند گیانموئا و ریوز (۲۰۱۸)، جالس و همکاران (۲۰۱۸) و بختیاری و سجادیه (۲۰۱۸) از کارایی و عملکرد بازارها به عنوان عوامل مؤثر بر تاب‌آوری یاد شده؛ لیکن، بررسی تأثیر کارایی بازارهای سه‌گانه کالا، کار و مالی بر تاب‌آوری اقتصادی سابقه ندارد. با هدف پوشش این شکاف تحقیقاتی، مطالعه حاضر به بررسی این موضوع در دو گروه از کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸ پرداخت که نتایج نشان داد کارایی بازارهای فوق بر تاب‌آوری اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری دارند. بنابراین پیشنهاد می‌شود:

- ✓ با بهبود کیفیت نهادی و پرهیز از قیمت‌گذاری دستوری کالاها و خدمات و رفع انحصارات قانونی، موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای تجارت در جهت افزایش کارایی بازار کالا و به تبع آن افزایش تاب‌آوری اقتصاد اقدام شود.
- ✓ دولت از ایفای نقش مداخله‌گرایانه در روابط بین کارگر و کارفرما پرهیز نماید و اجازه دهد نرخ دستمزد متناسب با بهره‌وری نیروی کار منعطف باشد تا کارایی بازار کار و در نهایت تاب‌آوری اقتصادی بیشتر شود.
- ✓ از سرکوب مالی پرهیز و در جهت گسترش ابزارها، خدمات و فناوری‌های نوین در بازارهای مالی اقدام شود تا به افزایش کارایی بازارهای مالی و توانایی بیشتر اقتصاد برای مقابله با تکانه‌های خارجی منجر شود.

(۲۰۱۶)، فرزین و همکاران (۱۳۹۷) و غیاثوند و عبدالشاه (۱۳۹۴) نیز همخوانی دارد. بر این اساس، ۱ درصد افزایش کیفیت نهادی در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۸۳ و ۰/۱۴۹ درصد تاب‌آوری اقتصادی شده است. زیرا، افزایش کیفیت نهادی با افزایش اثربخشی دولت، بهبود کیفیت قوانین و مقررات و کنترل فساد به طراحی و اجرای سیاست‌های درست به منظور واکنش به موقع به تکانه‌های خارجی و کاهش اثرات منفی آنها کمک نموده است. به علاوه، اعتبار نهاد حکمرانی را نزد آحاد جامعه افزایش داده و آنان را با سیاست‌های پیش‌نگرانه دولت همراه نموده که این همراهی به موفقیت دولت در واکنش سریع و به موقع به تکانه‌های خارجی کمک نموده است. اما ضریب تخمینی این متغیر در گروه کشورهای در حال توسعه بزرگ‌تر است که می‌تواند از کیفیت نامطلوب‌تر حکمرانی در این کشورها ناشی شود که بهبود آن به نسبت کشورهای توسعه یافته تأثیر مثبت بیشتری بر تاب‌آوری اقتصادی داشته است.

تأثیر دیگر متغیر کنترلی یعنی نوآوری نیز بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است که با نتیجه مطالعات هننبری (۲۰۲۰) و گیانموئا و ریوز (۲۰۱۸) همخوانی دارد. بر این اساس، ۱ درصد افزایش نوآوری در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته به ترتیب سبب افزایش ۰/۱۶۴ و ۰/۱۳۱ درصدی تاب‌آوری اقتصادی شده است. زیرا، افزایش نوآوری و پویایی محیط کسب‌وکار، قابلیت و توانایی اقتصاد برای درک به موقع تکانه‌ها و پاسخ صحیح به آنها را افزایش داده و بستر مناسب برای انطباق با شرایط پس از بروز تکانه‌ها و حفظ رشد اقتصادی را فراهم نموده است. به علاوه، اعتبار نهاد حکمرانی را نزد آحاد جامعه افزایش داده و آنان را با سیاست‌های پیش‌نگرانه دولت همراه نموده که این همراهی به موفقیت دولت در واکنش سریع و به موقع به تکانه‌های خارجی کمک نموده است. اما ضریب تخمینی این متغیر در گروه کشورهای در حال توسعه بزرگ‌تر است که می‌تواند از عقب‌ماندگی بیشتر آنها از قافله توسعه مبتنی بر دانش، فناوری و نوآوری ناشی شود که بهبود در این روند و رهایی از اقتصاد منبع بنیان باعث شده تا تاب‌آوری اقتصادی با ضریب بیشتری افزایش یابد.

تأثیر متغیر وابسته با وقفه بر تاب‌آوری اقتصادی در هر دو گروه از کشورهای منتخب مثبت و معنادار است. بر این اساس،

۱. اگر یک تکانه رخ دهد و اقتصاد تحت تأثیر اثرات منفی آن قرار بگیرد و حداقل به همان مسیر قبلی خود بازگردد، آن اقتصاد تاب‌آور و اگر نتواند به مسیر قبلی خود برگردد؛ آن اقتصاد آسیب‌پذیر است.

منابع

- ابونوری، اسمعیل و لاجوردی، حسن (۱۳۹۵). "برآورد شاخص آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی به روش پارامتریکی: بررسی موردی کشورهای عضو اوپک". *فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، دوره ۳، شماره ۳، ۲۵-۴۴.
- ابونوری، اسمعیل و لاجوردی، حسن (۱۳۹۵). "برآورد شاخص ترکیبی تاب‌آوری و آسیب‌پذیری اقتصادی: بررسی موردی کشورهای عضو اوپک". *فصلنامه پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی*، دوره ۲، شماره ۵، ۵۴-۲۷.
- ابونوری، اسمعیل و لاجوردی، حسن (۱۳۹۶). "واکنش تاب‌آوری اقتصادی در برابر تکانه‌های نفتی و بی‌ثباتی رشد اقتصادی در کشورهای عضو اوپک". *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، دوره ۲۵، شماره ۸۱، ۳۱-۷.
- اربابیان، شیرین و میرزایی، محمد (۱۳۹۰). "اثر انعطاف‌پذیری نیروی کار بر رقابت‌پذیری صنایع با فناوری برتر در ایران". *فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی*، دوره ۱۵، شماره ۶۰، ۹۹-۶۷.
- بهکیش، محمدمهدی (۱۳۸۹). "اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن". تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- پیغامی، عادل و منصور، سمانه (۱۳۹۳). "مطالعه تطبیقی ادبیات اقتصاد تاب‌آور و برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی؛ ارائه یک مدل مفهومی ترکیبی". *فصلنامه آفاق امنیت*، دوره ۷، شماره ۲۵، ۸۹-۱۱۴.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل و جعفری، مهدی (۱۳۹۵). "نقش تجهیز منابع مالی بازار سرمایه در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد ایران از کانال تحقق رشد اقتصادی مستمر و باثبات". *دومین کنفرانس جامع و بین‌المللی اقتصاد مقاومتی*، دانشگاه جامع علمی کاربردی، شرکت پژوهشی صنعتی Economic Resilience Index". *Iranian Journal of Economic Studies*, 7(1), 41-53.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N. & Vella, S. (2006). "Conceptualising and Measuring Economic Resilience". *Building the Economic Resilience of Small States*, 14, 265-287.
- Cappelli, R., Montobbio, F. & Morrison, A. (2020). "Unemployment Resistance Across EU Regions: the Role of Technological and Human Capital". *Journal of Evolutionary Economics*,
- طرد شمال - دانشگاه جامع علمی کاربردی استان مازندران، ۲۶ آذرماه ۱۳۹۵.
- شیرکوند، سعید (۱۳۹۱). "سازمان‌های پولی و مالی". تهران، انتشارات کویر، چاپ اول.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴). "مفهوم و ارزیابی میزان تاب‌آوری اقتصادی ایران". *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، دوره ۱۵، شماره ۵۹، ۱۸۷-۱۶۱.
- فرزین، محمدرضا؛ معمارنژاد، عباس و غلامی، الهام (۱۳۹۷). "بررسی آثار عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب: رویکردی بر روش داده‌های تابلویی با ضرائب متغیر". *فصلنامه اقتصاد کاربردی*، دوره ۸، شماره ۲۴، ۲۲-۱۳.
- گلدوست، محمدجلال؛ نجفی‌زاده، سیدعباس؛ فخرحسینی، سیدفخرالدین و سرلک، احمد (۱۳۹۸). "تاب‌آوری متغیرهای اقتصاد کلان ایران در برابر شوک سیاست پولی و ارزی در مدل DSGE". *فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، دوره ۶، شماره ۲، ۲۸-۱.
- مغاری، مریم؛ فریدزاده، علی و خورسندی، مرتضی (۱۳۹۵). "اثر آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی بر تولید ناخالص داخلی کشورهای منتخب عضو اوپک". *فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی*، دوره ۴، شماره ۱۱، ۷۷-۱۰۶.
- میرجلیلی، سیدحسین و بزرگی، روشنگر (۱۳۹۷). "بررسی شاخص ترکیبی تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۸۴". *دوفصلنامه جستارهای اقتصادی ایران*، دوره ۱۵، شماره ۲۹، ۹۴-۶۹.
- Angeon, V. & Bates, S. (2015). "Reviewing Composite Vulnerability and Resilience Indexes: A Sustainable Approach and Application". *World Development*, 72(C), 140-162.
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations". *Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Bakhtiari, S. & Sajjadih, F. (2018). "Theoretical and Empirical Analysis of

- <https://www.doi.org/10.1007%2Fs00191-020-00693-5>.
- Cutter, S. L., Barnes, L., Berry, M., Burton, C., Evans, E., Tate, E. & Webb, J. (2008). "A Place-Based Model for Understanding Community Resilience to Natural Disasters". *Global Environmental Change*, 18(4), 598-606.
- Gianmoena, L. & Rios, V. (2018). "The Determinants of Resilience in European Regions During the Great Recession: A Bayesian Model Averaging Approach". *Discussion Paper*, 5(1), 1-34.
- Giannakis, E. & Bruggeman, A. (2017). "Determinants of Regional Resilience to Economic Crisis: A European Perspective". *European Planning Studies*, 25(8), 1394-1415.
- Hallegatte, S. (2014). "Economic Resilience: Definition and Measurement". *Policy Research Working Paper 6852*, World Bank.
- Hennebry, B. (2020). "The Determinants of Economic Resilience in Rural Regions. An Examination of the Portuguese Case". *Regional Studies on Development*, 24(1), 24-29.
- Jiang, L., Tong, A., Hu, Z. & Yifeng, W. (2019). "The Impact of the Inclusive Financial Development Index on Farmer Entrepreneurship". *PLoS One*, 14(5), Article e0216466.
- Jolles, M., Meyermans, E. & Vasicek, B. (2018). "Determinants of Economic Resilience in the Euro Area: An Empirical Assessment of Policy Levers". *Quarterly Report on the Euro Area, Directorate General Economic and Financial Affairs, European Commission*, 17(3), 27-46.
- Kenç, T., Erdem, F. P. & Ünalımsı, I. (2016). "Resilience of Emerging Market Economies to Global Financial Conditions". *Central Bank Review*, 16(1), 1-6.
- Kolstad, D. C. (2000). "Environmental Economics". *Oxford University Press*.
- North, D. (1994). "Economic Performance through Time". *American Economic Review*, 84(3), 359-368.
- Postal, R. & De Oliveira, H. K. (2016). "Economic Resilience During the Financial Crisis of 2008. How Important are the Institutions?". *Revista Espacios*, 37, 1-23.
- Van Wyk, J. (2010). "Double Diamonds, Real Diamonds: Botswana's National Competitiveness". *Academy of Marketing Studies Journal*, 14(2), 55-76.
- Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. 4th Edition.
- Yi, M., Fang, X. & Zhang, Y. (2019). "The Differentiated Influence of Technology Absorption on Regional Economic Growth in China". *Sustainability*, 11, 1-12.
- Zaman, G. & Vasile, V. (2014). "Conceptual Framework of Economic Resilience and Vulnerability at National and Regional Levels". *Romanian Journal of Economics*, 39(2), 5-18.

COPYRIGHTS

© 2022 by the authors. Licensee PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)